

Marijn Rombouts

Hoog van de Toren

Muziek als drager van herinnering

Ditmaal geen betoog over of een pleidooi voor de geschiedwetenschap. Marijn Rombouts pleit in deze Hoog van de Toren voor het belang van stilstaan bij de eigen persoonlijke geschiedenis aan de hand van muziek in combinatie met het geschiedfilosofisch concept ‘*presence*’. Muziek maakt bij uitstek het verleden ‘present’ in het heden waardoor kan worden stilgestaan bij de persoonlijke geschiedenis. Belangrijk hieraan is dat er een bewustwording optreedt van de discontinuïteiten in een mensenleven.

Marcel Proust (1871-1922) schreef tussen 1908 en 1922 de romanreeks *À la recherche du temps perdu*. Op een gegeven moment wordt hierin de volwassen hoofdpersoon bij het eten van een in bloesemthee gedoopte madeleine herinnerd aan een episode uit zijn kindertijd. De herinnering aan hetzelfde cakeje dat hij op een moment in zijn jeugd bij zijn tante op haar slaapkamer at, lichtte een hele episode uit zijn jeugd op: de vergeten omgeving van het huis en de omgeving waarin het huis stond, zag hij opeens helder voor ogen.¹ Deze onvrijwillige herinnering is bij hem onlosmakelijk verbonden met de madeleine. De gebeurtenis uit het verleden is als een verstekeling in het heden terechtgekomen, want zij is onbewust meegereisd. Het moment dat een verleden zich in het heden tegenwoordig maakt – dat is wat in de geschiedfilosofie *presence* wordt genoemd.²

Meestal gaat dit onvrijwillig – zoals ook in het verhaal van Proust – maar mijn these is dat het onbewuste verleden ook intentioneel present gemaakt kan worden. Mijns inziens kan dit bij uitstek met behulp van muziek. Wanneer iemand muziek beluistert die hij al geruime tijd niet meer heeft gehoord, maar waarnaar hij intensief heeft geluisterd in een bepaalde periode van zijn leven, dan komen de herinneringen aan deze

periode terug. Dit gaat vaak gepaard met een zweem van melancholie en leegte, daar er vrijwel altijd een besef is van discontinuïteit.

Op dit moment lopen er veel onderzoeken naar het verband tussen muziek en herinnering. Er zijn voorbeelden te over van dementerende mensen die bij het horen van hun favoriete muziek ineens hele teksten of melodieën kunnen oprakelen.³ Kan het present maken van het verleden aan de hand van muziek wellicht helpen bij aandacht schenken aan een persoonlijk verleden?

De meeste historici, geschiedenisstudenten en hobby-historici zijn veelal bezig met – wat ik hier zou willen noemen – ‘onpersoonlijk’ verleden. Dat wil zeggen: alle vormen van geschiedenis die geen betrekking hebben op henzelf. Daartegenover staat het ‘persoonlijke’ verleden. Jouw eigen leven, gevuld met jouw familie, vrienden, (behaalde) doelen, gemiste kansen, opleidingen, hobby’s, verloren liefdes, et cetera. Ik wil een lans breken voor het stilstaan bij dit eigen, ‘persoonlijke’, verleden, omdat het een aaneenschakeling is van verschillende periodes, die ongemerkt in elkaar overgaan. Door middel van muziek kan echter het besef optreden dat een bepaalde periode voorbij is.⁴ Oftewel: muziek is een treffend middel om het persoonlijke verleden bloot te leggen.

Op verschillende manieren kan een herinnering worden geactiveerd, bijvoorbeeld door foto’s, plaatsen, literatuur, geuren, smaken en muziek. Het interessante aan muziek is echter dat het vaak voor langere tijd een soort achtergrond van een bepaalde periode in het leven vormt, als gevolg van de herhaalbaarheid van muziek. Dit kan een (slecht) zomerhitje zijn dat tot in den treuren herhaald wordt op elk radiostation en in elke uitgaansgelegenheid, dat je ergens diep in de winter terug kan brengen naar de zomer als je het weer eens hoort. Het kan ook een bijzonder goede plaat uit je puberteit zijn die je jaren later nog eens opzet, en dan kan het vele herinneringen ophalen waar je al langere tijd niet meer bij stilgestaan hebt. Muziek terugluisteren vormt op deze manier een bewustwording van je eigen verleden en dit nodigt uit tot reflectie en overpeinzing van het persoonlijke verleden.

Hoe weet je dat een periode van je leven voorbij is? Dit laat zich het beste uitleggen met de metafoor van het elastiekje. Periodes in een mensenleven zijn als een elastiekje dat heel langzaam oprekt. Dusdanig langzaam dat nauwelijks opvalt dat het elastiekje oprekt. Echter, zodra het elastiekje knapt, heeft men door dat het al die tijd is opgerekt, maar dat het oprekken nu voorbij is: een periode is afgesloten. Wellicht is het beste voorbeeld het einde

van een vakantie. Elke dag gedurende een vakantie ervaar je het heden als onderdeel van de huidige vakantie, maar zodra je weer thuis komt, zodra je als het ware de voordeur achter je dichtslaat, realiseer je dat de vakantie definitief voorbij is, dat het nooit meer terugkomt zoals het was.

Muziek kan helpen bij het opsporen van geknapte elastiekjes. Bepaalde muziek is door middel van herhaling onlosmakelijk verweven geraakt met een periode, dat de afwezigheid van die periode blootgelegd kan worden door de muziek. In die zin kan muziek helpen bij het achterhalen van breuken in het eigen leven en daarmee bijdragen aan een bewustwording van het persoonlijke verleden. Bepaalde muziek die je nu nooit meer veelvuldig zou gaan luisteren, heeft desalniettemin een charme omdat je het vroeger wel intensief beluisterd hebt en het daardoor gepaard gaat met herinneringen.

Kortom, er is een actieve herinnering mogelijk door het horen van eerder (veel) geluisterde muziek.⁶ Het niet kan aanwezig worden in het heden, zoals de notie *presence* reeds heeft aangetoond. Maar waar *presence* gaat over het niet gerepresenteerde verleden als verstekeling in het heden dat zich elk moment – zonder dat je het wilt – kan manifesteren, ben ik van mening dat met behulp van muziek de verstekeling intentioneel kan worden geopenbaard. Dankzij de herhaalbaarheid van muziek is bij uitstek (veel geluisterde) muziek onderdeel van de persoonlijke geschiedenis. Muziek is de drager van de herinnering, een medium dat de verstekelingen uit het verleden in het heden kan blootleggen. Het vormt de soundtrack van bepaalde periodes in het leven.

Kent u de uwe?

Noten

1. Marcel Proust, *À La Recherche du Temps Perdu: Du Côté de Chez Swann* (Parijs : Gallimard, 1919), 65-66.
2. Meer over dit idee van *Presence* is te vinden in de recensie van de bundel *Presence*. Zie: Ranjan Ghosh, Ethan Kleinberg, eds., *Presence: Philosophy, History and Cultural Theory for the Twenty-First Century* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2013). In het 200ste nummer van *Groniek* is tevens een recensie van deze bundel te vinden. Zie: Marijn Rombouts, "Recensie *Presence: Philosophy, History and Cultural Theory for the Twenty-First Century*," in "Ontwikkeling in het geschiedbedrijf anno nu," *Groniek* 46, no. 3 (voorjaar 2014): 387-389.

3. Rita Altman, "The Powerfull Effects of Music in Memory Care," *The Huffington Post*, July 24, 2013. (Geraadpleegd: 19 mei 2014), http://www.huffingtonpost.com/rita-altman-rn/music-and-memory_b_3639805.html.
4. Deze tegenstelling tussen onpersoonlijke en persoonlijke geschiedenis is niet onwrikbaar. Ondanks dat men zelf niet in de nabijheid van de aanslagen van 9/11 is geweest, kunnen dergelijke gebeurtenissen een grote impact op het persoonlijke leven hebben gehad, waarmee het onderdeel wordt van de persoonlijke geschiedenis. Uiteraard is het ook mogelijk dat men in die periode bepaalde muziek zoveel geluisterd heeft, dat de herinneringen aan die periode weer levendig naar voren kunnen komen. Mijns inziens kan de muziek als *presence* echter slechts betrekking hebben op dit 'persoonlijke' verleden. Hoe men dit invult kan verschillen, maar met de dichotomie wil ik aangeven waarop de muziek al dan geen herinnering naar boven kan halen. Men kan bijvoorbeeld geen herinnering hebben aan een veldslag van Napoleon, maar wel weer de herinnering aan een goede beschrijving van zo'n veldslag hebben. Ik heb het hier expliciet over herinneringen aan gebeurtenissen waar op de 'achtergrond' muziek werd gedraaid.
5. Ere wie ere toekomt: de metafoor heb ik gehoord bij een gastcollege van historicus Frank Ankersmit aan de Rijksuniversiteit Groningen.
6. Omdat de notie *presence* er voor zorgt dat iets nooit in zijn geheel is afgesloten, bestaat de kans dat dezelfde muziek een nieuwe en andere lading krijgt als het in een andere periode weer veel beluisterd wordt. Een gevolg is hiervan dat muziek een gelaagde vorm van betekenis in zich kan gaan dragen.